

8. Οι Αναρχικοί και Αναρχοσυνδικαλιστές του Βόλου και της Λάρισας

Η πρώτη εργατική απεργία στο Βόλο (και ίσως σε ολόκληρη τη Θεσσαλία) πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο του 1881 από τους εργάτες που κατασκεύαζαν τη σιδηροδρομική γραμμή Βόλου-Λάρισας. Την κατασκευή είχε αναλάβει ιταλική εταιρεία, η οποία είχε προσλάβει αρκετούς Ιταλούς εργάτες, μερικοί από τους οποίους εικάζεται ότι ήταν αναρχικοί και σοσιαλιστές, και αυτοί, σε συνεννόηση με κάποιους ντόπιους, υποκίνησαν την εν λόγω απεργία. Οι εργασίες διακόπηκαν και άρχισαν ξανά το 1887, αλλά τότε ξέσπασε μια ακόμα απεργία.

Η πρώτη διαδήλωση που έγινε στο Βόλο ήταν αυτή των καπνεργατών της πόλης, τον Φεβρουάριο του 1892, εναντίον του νομοσχεδίου της τότε κυβέρνησης για το μονοπώλιο του καπνού.¹

Στις 30 Μαΐου 1894 έγινε η πρώτη απεργία των καπνεργατών εναντίον των άθλιων συνθηκών εργασίας και του κλίματος στρατοπέδου που είχε επιβληθεί στα καπνεργοστάσια. Τον Οκτώβριο του 1901 έγινε κι άλλη απεργία των καπνεργατών εναντίον των άθλιων συνθηκών εργασίας.

Τον Ιούνιο του 1894, έγινε η πρώτη σοσιαλιστική εκδήλωση στο Βόλο, στο θέατρο «Η Τερψιθέα». Κύριος ομιλητής ήταν ο Σπυρίδων Νάγος, από την Αθήνα, ταμίας εκείνη την εποχή του Σοσιαλιστικού Συλλόγου Αθήνας. Το ακροατήριο ήταν αρκετά μεγάλο. Την επόμενη ημέρα, η τοπική πατριωτική εφημερίδα *Φωνή του Λαού* επιτέθηκε με σφοδρότητα στην εκδήλωση και τις σοσιαλιστικές απόψεις.

Στο διάστημα Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1900 ιδρύθηκαν διάφορα εργατικά σωματεία, τυπογράφων, ασβεστοχτιστών, ελαιοχρωματιστών, ξυλουργών και ξενοδοχοϋπαλλήλων.

Οι αναρχικές και αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες εμφανίστηκαν δειλά-δειλά στα τέλη του 19ου αιώνα. Το 1898 εμφανίστηκε μια ολιγάριθμη ομάδα αναρχοσυνδικαλιστικών απόψεων (σύμφωνα με άλλες εκδοχές η ομάδα αυτή εμφανίστηκε το 1895), με σημαντικότερη φυσιογνωμία της τον εργάτη Δημήτρη Καλαντζόπουλο.² Για τον Δημήτρη Καλαντζόπουλο γνωρίζουμε ότι καταγόταν από τον Πύργο και ήταν ανταποκριτής της πατριωτικής αναρχικής εφημερίδας *Επί τα Πρόσω* στον Βόλο. Σύμφωνα με τον Γ. Κορδάτο (άποψη που αναπαράγει και η Νίτσα Κολιού), στις 12 Αυγούστου 1899, η ομάδα αυτή εξέδωσε μια μικρή εφημερίδα με το όνομα *Εργάτης*, από την οποία εκδόθηκαν τέσσερα τεύχη. Κάποιοι ιστορικοί, όπως ο Μ. Δημητρίου, λένε ότι η ομάδα ήταν προϊόν διασπάσεων ή αποχωρήσεων από την ομάδα των οπαδών του Στ. Καλλέργη. Ο Γ. Κορδάτος παραδέχεται ότι η ομάδα αλληλογραφούσε με τις αντίστοιχες αναρχικές κινήσεις και ομαδοποιήσεις του Πύργου και της Πάτρας, αλλά διατείνεται ότι δεν έπαιξε κανέναν απολύτως ρόλο στο εργατικό κίνημα της περιοχής. Ωστόσο,

¹ Το σωματείο των καπνεργατών Βόλου ιδρύθηκε το 1901.

² Την ίδια εποχή εμφανίστηκε και ένα χριστιανοσοσιαλιστικό μεταρρυθμιστικό ρεύμα, με κύριους εκφραστές τον γιατρό Δημήτρη Σαράτση, και τον τοπικό δημοσιογράφο και ποιητή Τάκη Οικονομάκη, ενώ στην πόλη δρούσε και μια ομάδα οπαδών του Σταύρου Καλλέργη, στους κόλπους της οποίας μάλλον υπήρχαν και μερικοί αναρχικοί ή αναρχίζοντες.

δεδομένης της έλλειψης περαιτέρω ιστορικών στοιχείων, δεν μπορούμε να πούμε περισσότερα για την ομάδα αυτή. Ο Δ. Καλαντζόπουλος συνέχισε, μάλλον, τη δράση του μέχρι το 1906 περίπου, αλλά φαίνεται ότι δεν συμμετείχε στο αναρχικό και αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα του Βόλου από το 1908 και έπειτα. Επίσης, κατά μία -μη διασταυρωμένη έως σήμερα- πληροφορία, η ομάδα αυτή είχε επαφές με αναρχικούς της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Γαλλίας κ.λπ.

Ένας σημαντικός αναρχικός του Βόλου την εποχή αυτή ήταν ο λόγιος Γεώργιος Αλεξανδράκης, ο οποίος, τότε μόνος και τότε με τον ομοϊδεάτη και στενό του φίλο Παναγιωτόπουλο, προπαγάνδιζε τις αναρχικές και αθεϊστικές ιδέες από τις αρχές της δεκαετίας του 1900. Και οι δύο ήταν δημοτικιστές (όπως και αρκετοί αναρχικοί της εποχής εκείνης). Στην αρχή, δεν είχαν συστηματική δράση και μιλούσαν κυρίως μέσα σε καφενεία. Έπειτα, όμως, στράφηκαν στους εργάτες. Κύρια στοιχεία της προπαγάνδας τους ήταν η άμεση εναντίωση στη θρησκεία, το κράτος, τον λογιότατισμό και τις τοπικές πολιτικές φιλοδοξίες.

Ο Γεώργιος Αλεξανδράκης

Ο Γ. Αλεξανδράκης φαίνεται ότι είχε μεγάλη θεωρητική κατάρτιση και μόρφωση, καθώς και μεγάλη ικανότητα στο να κινητοποιεί τους εργάτες. Δεν ήταν «ψευτοδιανοούμενος», όπως υποστηρίζει ο Κορδάτος. Ασπαζόταν την άποψη του Μπακούνιν ότι *δεν πρέπει να διδάξουμε το λαό, πρέπει να τον βοηθήσουμε να εξεγερθεί*. Ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του Εργατικού Κέντρου Βόλου και παρά το ότι ήταν πολύ αγαπητός από τους καπνεργάτες, δεν επεδίωξε ποτέ να καταλάβει κάποιο αξίωμα στο Εργατικό Κέντρο ή στην Καπνεργατική Ένωση. Η επιρροή που είχε στους εργάτες της πόλης φάνηκε από τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην καπνεργατική απεργία του 1909. Στην απεργία αυτή ο Αλεξανδράκης συνελήφθη μαζί με άλλους αναρχικούς και σοσιαλιστές εργάτες και φυλακίστηκε για κάποιες ημέρες. Παραπέμφθηκαν όλοι σε δίκη που έγινε στις αρχές Οκτωβρίου 1909 (*Εργάτης*, τεύχος 36, 11 Οκτωβρίου 1909) για την οποία ο *Εργάτης* γράφει ότι *[ο] κ. Αλεξανδράκης απηξίωσε να παραστή εις την δίκην*. Πριν από αυτό το γεγονός, ο Αλεξανδράκης ήταν κατηγορούμενος και σε μια άλλη δίκη, τον Ιούνιο του 1908, σχετικά με τα γεγονότα εναντίον των φαρμακεμπόρων. (*Εργάτης*, τεύχος 7, 31 Ιανουαρίου 1908 και τεύχος 23, 13 Ιουνίου 1908). Στην κατοπινή Δίκη των Αθεϊκών, (στην οποία δεν παραπέμφθηκε, αν και ήταν από τους κατηγορούμενους στη διάρκεια της προανάκρισης) ο Αλεξανδράκης χαρακτηρίστηκε από μερικούς μάρτυρες κατηγορίας ως... έκφυλος και διεφθαρμένος άνθρωπος (!) Ο Γ. Κορδάτος λέει ότι μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων χάθηκαν τα ίχνη των Αλεξανδράκη και Παναγιωτόπουλου.

Επίσης, είναι πιθανό ότι στο διάστημα 1905-1906 αναπτύχθηκαν κάποιες ελευθεριακές ιδέες και μέσα σε έναν κύκλο συζητήσεων και ιδεολογικών αναζητήσεων γύρω από τον γηραιό δικηγόρο και ποιητή Σπύρο Μουσσούρη, ο οποίος υποστήριξε την οργάνωση των εργατών, όχι μέσω συντεχνιακών σωματείων, αλλά μέσω ενός ενιαίου πανεργατικού οργανωτικού σχήματος.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1900, ο Βόλος και η γύρω περιοχή άρχισε να αναπτύσσεται ποικιλοτρόπως. Η πόλη, ως επίγειο ολόκληρης της Θεσσαλίας, σημείωσε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Δημιουργήθηκαν νέα εργοστάσια, συσκευαστήρια και αποθήκες καπνού, καθώς και εργαστήρια κάθε είδους, και η πόλη μετατράπηκε σε σημαντικό μεταπρατικό κέντρο. Διαμορφώθηκε, έτσι, ένα προλεταριακό εργατικό στρώμα στην οργάνωση του οποίου οι αναρχικών απόψεων εργάτες και άλλοι αγωνιστές άρχισαν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Σ' αυτό συνετέλεσε και η επιστροφή στην πόλη αρκετών ξενιτεμένων εργατών, κυρίως από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και το Βερολίνο, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν ειδικευμένοι καπνεργάτες και βρήκαν αμέσως εργασία στα διάφορα συσκευαστήρια και σε αποθήκες. Η πλειοψηφία όσων επέστρεψαν από την Αλεξάνδρεια εμφορούνταν από αναρχικές και αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις, ενώ όσοι επέστρεψαν από το Βερολίνο έκλιναν περισσότερο προς το μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό.³

Η συστηματική προπαγάνδα των αναρχοσυνδικαλιστών άρχισε το 1908, και μερικοί από αυτούς άρχισαν να έχουν στενή επαφή με τον Σπύρο Μουσούρη, ο οποίος, όμως, πέθανε τον Ιούλιο του 1909. Στις αρχές του 1908 κυκλοφόρησε η εφημερίδα *Εργάτης* (που δεν είχε σχέση με τη μικρή ομώνυμη εφημερίδα που είχε εκδοθεί λίγα χρόνια πριν), ως εκφραστικό όργανο του Πανεργατικού Συλλόγου «Η Αδελφότητα», μιας φιλεργατικής λέσχης, πρόεδρος της οποίας ήταν ο νεαρός τότε δικηγόρος Κωνσταντίνος Ζάχος, και γραμματέας ο Κων. Νταϊφάς. Ο δε Σπ. Μουσούρης, πριν πεθάνει, είχε παροτρύνει τους εργάτες να γίνουν μέλη της λέσχης αυτής. Οι αναρχοσυνδικαλιστές, πάντως, διατήρησαν μια χαλαρή σχέση με τον Πανεργατικό Σύλλογο, ο οποίος, αν και συσπείρωσε αξιόλογους τοπικούς κοινωνικούς αγωνιστές, διαλύθηκε μετά από λίγους μήνες.

Αντίθετα, η εφημερίδα *Εργάτης* άντεξε πολύ περισσότερο από τον Πανεργατικό Σύλλογο. Διευθυντής της εφημερίδας αυτής ήταν ο Κων. Ζάχος, και στην προμετωπίδα της αναγράφονταν οι τρεις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα» και τα ρητά «Ο Θεός και το δίκαιόν μας» και «Με την αλήθεια για την αλήθεια». Στην εφημερίδα δημοσιεύονται αρκετά φιλεργατικά άρθρα, παραινέσεις για την ίδρυση λαϊκού δημοκρατικού κόμματος, καθώς και κείμενα αναρχικού ενδιαφέροντος. Βασικά, στην εφημερίδα παρουσιάζονται διάφορες ιδεολογικές απόψεις, οι οποίες ενυπήρχαν στο εργατικό κίνημα του Βόλου αλλά και γενικότερα στον «ελλαδικό» χώρο.

Ωστόσο, πέρα από τις ιδεολογικές διαφοροποιήσεις, ο γενικότερος ρόλος της εφημερίδας ήταν σημαντικός γιατί όλα τα χρόνια της έκδοσής της προάσπιζε με συνέπεια τους εργατικούς και αγροτικούς αγώνες, προωθώντας μια ταξική θεωρητική ανάλυση και πρακτική στάση. Υπήρξε ξεκάθαρα υπέρμαχος της ταξικής πάλης και διεξήγαγε πολεμική σε κάθε πολιτική προσπάθεια συμβιβασμού των εργατικών και αγροτικών συμφερόντων με τους εργοδότες και τα αφεντικά. Η εφημερίδα αποτελούσε, θεωρητικά και πρακτικά, όργανο του Εργατικού Κέντρου της πόλης και όχι εφημερίδα μιας και

³ Η πρώτη σοσιαλιστική οργανωτική προσπάθεια ήταν ο σύλλογος «Πρόοδος», ο οποίος διαλύθηκε γρήγορα.

μόνης ιδεολογικής τάσης. Εκτός όλων των άλλων, στις σελίδες της παρουσιάστηκε ο αναρχισμός και, ιδιαίτερα, η πρακτική του στο συνδικαλιστικό τομέα. Δεν είναι τυχαίο ότι στο τελευταίο στάδιο της εφημερίδας, με τη μετονομασία της από *Εργάτης* σε *Εργάτης-Γεωργός*, η αναρχική παρουσία μέσα από τις στήλες της εφημερίδας αναβαθμίζεται. Σίγουρα, η προσθήκη της λέξης «Γεωργός» στον τίτλο έγινε κατόπιν αναρχικής προτροπής, μιας και είναι πασίγνωστο ότι ο αναρχισμός πρωτοστάτησε στην ενότητα αυτών των δύο τάξεων. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκε, επίσης, σε συνέχειες το έργο του Πέτρου Κροπότκιν «Προς τους Νέους» (η δημοσίευσή του άρχισε στο τεύχος 3, στις 6 Ιανουαρίου 1908).

Ο Γ. Κόσσυβας, ίσως ο πιο γνωστός αναρχικός εργάτης του Βόλου, βρισκόταν παντού, σε κάθε κινητοποίηση και εκδήλωση της εργατοαγροτικής τάξης, αλλά και μέσα από τις στήλες της εφημερίδας προώθησε την επαναστατική κατεύθυνση που έπρεπε να πάρει ο αγώνας για μια κοινωνία ισότητας και ελευθερίας. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν, ακόμα, ανταποκρίσεις από αναρχικούς εργάτες της Αιγύπτου για τις εκεί κινητοποιήσεις. Επιπλέον, αρθρογράφησε και ο Ηρακλής Αναστασίου, γνωστός αναρχοσυνδικαλιστής της Αθήνας. Εδώ παρατίθεται απόσπασμα άρθρου του Ηρακλή Αναστασίου, που δημοσιεύτηκε στο 47^ο τεύχος του *Εργάτη*, στις 11 Ιανουαρίου 1910:

...Διατί δέχεται ο εργάτης και δίδει την εργασίαν του αντί αμοιβής την οποίαν του προσφέρει ο νοικοκύρης;

Διατί, είπομεν, στερείται των μέσων της ζωής.

Να πάρη δια της βίας από τους κατέχοντας;

Το Κράτος δια της δημοσίας δυνάμεως θα τον συλλάβη και δια των Δικαστηρίων του θα τον στερήση της προσωπικής ελευθερίας του και θα τον ατιμάση.

Αναγκάζεται λοιπόν να δεχθή οτιδήποτε του δώση ο νοικοκύρης.

Πάντοτε συσσωρεύουν και θησαυρίζουν οι νοικοκυραίοι, το Κράτος τους το εξασφαλίζει, εις δε τους επιτυγχάνοντας μέγαν πλούτον τοιουτοτρόπως, δίδει αξιώματα, τιμάς, παράσημα. Ο ίδιος αδικούμενος λαός τους τιμά, υπολήπτεται, θαυμάζει και υποτάσσεται!

Φανερόν λοιπόν είνε ότι το υπό τοιούτας συνθήκας Κράτος είνε η Δύναμις εκείνη ήτις εξαναγκάζει τους πολλούς να εκμεταλλεύονται υπό των ολίγων νοικοκυραίων, και λέγομεν ασφαλώς, τα σημερινά Κράτη αποτελούν Καθεστώς ληστού δολίου όστις μεταμορφωθή εις χωροφύλακα.

Εάν το Κράτος αντιπροσωπεύει την κοινωνίαν ως σύνολον, αφού από όλους ζητεί όπως τω δώσωσι το παν, το αίμα των και την ζωήν των, έπρεπε να κηρύξη τα πάντα κοινά. Γαίας, εργαλεία, προϊόντα, μέσα συγκοινωνίας, τέρψιν, εκπαίδευσιν και πάσαν εκδήλωσιν της ζωής, ως καλή μήτηρ προς τέκνα και να προβή εις την διοργάνωσιν της κοινής παραγωγής των αγαθών της ζωής αφ' όλων.

Αλλά και ο Δημήτρης Καραμπίλιας, από το Παρίσι όπου βρισκόταν εκείνη την περίοδο, ήρθε επίσης σε επαφή και βοήθησε στη διανομή και την αύξηση των συνδρομητών της εφημερίδας. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω δημοσίευμα στο 42^ο τεύχος του *Εργάτη* (22 Νοεμβρίου 1909): «*Δημ. Καραμπίλιαν. (Παρίσι).- Ενδιαφέρον σας μας ενθαρρύνει.*

Συγχαίρομεν ενθουσιασμόν σας, ο οποίος δεν περιορίζεται σε λόγια.- Συνδρομηταί ενεγράφησαν, φύλλα εστάλησαν. Ευχαριστούμεν. Φροντίσατε συνδρομάς».

Ο δε Κωνσταντίνος Ηλιόπουλος, που είχε εγκατασταθεί στο Βόλο την ίδια περίοδο και σε προχωρημένη ηλικία, συμμετείχε και αυτός στη συνεχή συγγραφή άρθρων παρά τις μεγάλες βιοποριστικές του δυσκολίες. Τέλος, δεν γνωρίζουμε εάν ο Αλεξανδράκης, ο οποίος ήταν από τους λίγους αναρχικούς που δεν ήταν εργάτης, συνέβαλε και αυτός στη συγγραφή άρθρων, είτε ανώνυμα είτε με ψευδώνυμο. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν, επίσης, και περίφημες ανταποκρίσεις και ιδεολογικά κείμενα από την Αίγυπτο.

Στο τεύχος 48 του *Εργάτη*, στις 23 Ιανουαρίου 1910, διαβάζουμε:

ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ

Μία κινέζικη παροιμία λέγει “δια κάθε άνθρωπον όστις εξοδεύει πλέον του αναγκαιούτος αντιστοιχεί εις άλλας ο οποίος στερείται του απολύτως αναγκαίου”. Ο περίφημος κοινωνιολόγος Proudhon έδωκε τοιουτοτρόπως τον ορισμόν της ιδιοκτησίας “η ιδιοκτησία είναι κλοπή”.

Ο δε μέγας φιλόσοφος Rousseau είπε: “ο πρώτος άνθρωπος όστις προέφερεν αυτήν την λέξιν: “τούτο ανήκει εις εμέ”, υπήρξεν εκείνος όστις εδημιούργησεν όλας τας κοινωνικάς ανισότηας”.

Αληθώς η βάσις του κοινωνικού συστήματος είνε η ανισότης και η αμοιβαία εκμετάλλευσις.

Έπεται δε ότι οι έχοντες συμφέρον να διατηρήται η σημερινή κατάστασις, δηλ. να εξακολουθή να υφίσταται η πλουτοκρατία με όλα τα επακόλουθά της τα οποία όλοι μικροί και μεγάλοι γνωρίζομεν, δια παντός τρόπου ... να καταπνίξουν την φωνήν της δικαιοσύνης και της αγάπης, ήτις πότε, πότε ακούγεται σιγαλή σιγαλή, ίνα καταπνίγη και πάλιν.

Αλλ’ η φωνή αύτη αυξάνει και διαδίδεται· θα έλθη δε ημέρα όπου ως κεραυνός θα πέση εν τω μέσω των οργιαζόντων, όποτε θα σκορπίση εις τους τεσσάρους ανέμους τα σμήνη των κοράκων, άτινα συνέρρευσαν περίξ της ευκόλου λείας: του αγαθού εργάτου. Όμως προσίδατε; Είναι αναπόφευκτον.

Αυτό είναι η φωνή της αληθείας, είναι η φωνή της ελευθερίας, είναι η φωνή του ανθρωπισμού. Είναι η φωνή η οποία κηρύττει την πάλιν κατά του βρωμερού καθεστώτος. Η γη εις τον γεωργόν, η μηχανή εις τον εργάτην λέγει αύτη η φωνή.

Ο γεωργός και ο εργάτης δεν την ήκουσαν ακόμη, αλλά θα την ακούσουν.

Το σύννεφον δεν αποκρύπτει επί πολύ τον ήλιον, το ψεύδος δεν υπερισχύει επί μακρόν της αληθείας.

Η αρπαγή δεν θα ευρίσκη πάντοτε δικαστήριον στο οποίον να της αποδίδουν το άδικον δίκαιον.

Και το μεγαλειτερον δικαστήριον είνε η καθαρά συνείδησις του εργάτου.

ΚΑΪΡΟΝ

“Εργάτης”.

Το Εργατικό Κέντρο Βόλου

Το φθινόπωρο του 1908, μια ομάδα αναρχοσυνδικαλιστών, με επικεφαλής τον αναρχικό Γεώργιο Κόσσυβα, ο οποίος είχε εργαστεί ως τσιγαράς στην Αλεξάνδρεια, αλλά και σοσιαλιστών εργατών, πήρε την πρωτοβουλία ίδρυσης Εργατικού Κέντρου στο Βόλο. Στην πρωτοβουλία αυτή συμμετείχαν οι καπνεργάτες και τσιγαράδες Χαράλαμπος Χαρίτου, Κωνσταντίνος Χειρογιώργος, Χρήστος Κουλοχέρης, Κωνσταντίνος Σούλιος, Νικόλαος Κατσιρέλος, Διονύσιος Σκούταρης, Α. Πανταζόπουλος, Απόστολος Καρασεΐνης, Π. Τζορβάς, Χρ. Παππάς, Π. Κωνσταντόπουλος, Κλεάνθης Νικολαΐδης, ο εργάτης Βασ. Κανάβας, ο τυπογράφος Γεώργιος Μπουρίτσας, ο ράφτης Καρασταμάτης, ο μικρέμπορος Ηλίας Νικολάου, ο εργάτης Ιωαννίδης (από τη Βουλγαρία), ο Ισραηλίτης ωρολογοποιός Σάββας Ραφαήλ, ο Νίκος Ευσταθίου, ο Πελοπίδας Γιαννούρας, ο Γ. Αλεξανδράκης και άλλοι, αν και οι περισσότεροι από αυτούς δεν υπέγραψαν την έκκληση που στάλθηκε και δημοσιεύτηκε στο 27^ο τεύχος του *Εργάτη* (21 Νοεμβρίου 1908) και που έχει ως ακολούθως:

ΣΤΟΥΣ ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΜΑΣ ΕΡΓΑΤΑΣ ΤΟΥ ΒΩΛΟΥ

Αδέλφια!

Ημείς καλύτερα από κάθε άλλον εννοούμε τη θέση μας και τη σημερινή κατάσταση μας. Η τάξις μας είναι ολοφάνερο ότι ευρίσκεται σε κατάσταση απελπιστική. Ο Έλλην εργάτης σήμερα είναι δυστυχισμένος και φτωχός, ενώ ο κοινωνικός πλούτος αυξάνει. Αυτό συμβαίνει γιατί 1) του εκμεταλλεύονται ασυνείδητα την εργασία, 2) γιατί η πολιτεία όχι μόνο δε φροντίζει να τον προστατέψει, αλλά και τον φορολογεί δυσανάλογα και αλύπητα με τους εμμέσους φόρους, όπως λέγονται, οι οποίοι μπαίνουν στα πιο αναγκαία πράγματα (ρύζι, ζάχαρι, καφέ, πετρέλαιο κ.λπ. κ.λπ.) και οι οποίοι όλο-ένα αυξάνουν και φορολογούν κατά 90% τους φτωχούς, δηλ. τους εργάτες. Είναι ακόμα δυστυχισμένος ο εργάτης γιατί είναι αμόρφωτος και βρίσκεται σε απελπιστική κατάσταση, και ως άνθρωπος και ως πολίτης. Ούτε για το πνεύμα του φροντίζει να το πλουτίσει, ούτε να σκέπτεται συνήθισε, ούτε να αποκτήσει δική του θέληση και γνώμη κατώρθωσε, ούτε να διορθώσει την οικονομική του κατάσταση αγωνίστηκε.

Αυτά όμως είναι αποτελέσματα της απελπισίας και της απογοήτευσης που μας κυρίεψε με τον αβίωτο βίο που περνούμε, τυραννούμενοι και εκμεταλλευόμενοι από το κεφάλαιο, απορραφισμένοι από κάθε νομοθετική προστασία της πολιτείας.

Όλη αυτή η απαίσια κατάστασίς μας δυστυχώς όχι μόνο ως τώρα μας ανάγκασε να διαμαρτυρηθούμε και να προσπαθήσουμε να καλύτερέσουμε τη θέση μας, αλλά απεναντίας μας διέφθειρε πιο πολύ και μας απονάρκωσε σε σημείο απελπιστικό. Έτσι, αντί να ξυπνήσουμε να σκεφθούμε πώς θα διορθώσουμε την κατάστασί μας, αντί να ενωθούμε όλοι, για να κατορθώσουμε να επιβάλουμε το δίκαιό μας, μένομε διαιρεμένοι και κλαίμε μονάχα τη μοίρα μας, όταν η δυστυχία μας πλακώνει.

Βρίσκεται καμιά φορά κανένας μας που τον πνίγει η αδικία και διαμαρτύρεται και φωνάζει. Μα ένας και δύο τι μπορούν να κάνουν; Για να υπερασπίσωμε τα

συμφέροντά μας, για να καλυτερέψουμε τη θέση μας, για να εξημερωθούμε, και μορφωθούμε και γίνουμε άνθρωποι σωστοί, χρειάζεται αγώνας. Και για τον αγώνα χρειάζεται δύναμις. Και δύναμις ακατάβλητη θα γίνουμε ημείς οι ίδιοι μονάχοι μας άμα ενωθούμε. Μ' αυτή τη δύναμη που θα μας χαρίσει η ένωσή μας θα τα κατορθώσουμε όλα. Και την προστασία εκ μέρους της πολιτείας και τη μόρφωσή μας και το δίκαιό μας και όλα μόνοι μας μονάχα είναι δυνατόν να τα επιτύχωμε με την μεγάλη δύναμη που θα μας χαρίσει η ένωσή μας. Από αλλού μην περιμένουμε.

Ούτε η πολιτεία μονάχη της βρήκε ποτέ καιρό απ' τη ρουσφετολογία να σκεφθή για μας, ούτε οι πολιτικοί μας, που τους βγάνουμε ημείς, - γιατί ημείς είμαστε οι πολλοί - κι αυτοί φροντίζουν για τα συμφέροντά τους και τα συμφέροντα των μεγάλων και των πλουσίων.

Και συμβαίνει αυτό γιατί καταντήσαμε δούλοι τους και μας σέρνουν όπου κι όπως θέλουν, ενώ έπρεπε νάχουμε δική μας σκέψη και γνώμη και όχι να γελιόμαστε με τη μωρή ιδέα ότι είναι δυνατό να μας χαρίσει ο σημερινός πολιτικός αληθινή και πραγματική προστασία.

Απόδειξη είναι πως ως τώρα κανένα προστατευτικό μέτρο δεν ψηφίστηκε για τους εργάτες. Κι έτσι εμείς ιδρώνουμε, κοπιάζουμε, εργαζόμαστε, τυραννούμαστε, και άλλοι πλουτούν. Ημείς παράγομε με την εργασία τον πλούτο και οι άλλοι απολαβαίνουν κάθε είδους ευτυχία και απόλαυσι, όταν εμείς δυστυχούμε και κακοζωούμε, έρημοι, περιφρονημένοι και κακομοιριασμένοι.

Νομίζομε λοιπόν πως έφθασε ο καιρός να σκεφθή και ο Έλλην εργάτης και για τον εαυτόν του και για τη θέση του και για την οικογένειά του και για τα παιδιά του και για το μέλλον του. Και ευτυχώς άρχισε κάπως η τάξη μας να εργάζεται κι ενώνεται σε σωματεία. Στον Πειραιά, στις Πάτρας, στο Αργοστόλι, στη Λάρισα, στο Βόλο, ιδρύθηκαν τέτοια Σωματεία, όπως ο "πανεργατικός", για την υπεράσπισι των συμφερόντων της τάξης του.

Αλλά τα σωματεία, η ένωσι δηλ. προϋποθέτει ομόνοια. Και η ομόνοια απαιτεί πρώτα να γίνουμε άνθρωποι με λίγη μόρφωσι, με αισθήματα, με φωτισμένη ψυχή και με χαρακτήρα τίμιο κι αληθινό. Δυστυχώς αυτά όλα που χρειάζονται για να υπάρξει η ομόνοια, η οποία πάλι χαρίζει την ένωσι, δεν τάχουμε ημείς οι ρωμιοί εργάτες. Στην κατάστασι που ζούμε, καταντήσαμε λίγο πολύ άγριοι, χωρίς τον απαιτούμενο χαρακτήρα, κι αισθήματα και αξιοπρέπεια, με πολλά ελαττώματα που μας τα σερβίρει η αμάθεια και το πνευματικό σκοτάδι στο οποίο μας αφήνουν να κυλιόμαστε.

Πρέπει λοιπόν να αποκτήσωμε αυτά που μας λείπουν. Τη μόρφωσι, τον ανθρωπισμό, τον χαρακτήρα το φιλότιμο και τίμιο, την αξιοπρέπεια, το πνευματικό φως. Τότε μονάχα θα μπορέσωμε να μονιάσωμε, να αποκτήσωμε ομόνοια, χωρίς την οποία τα σωματεία και οι σύνδεσμοι δεν μπορούν να εργασθούν και να ενεργήσουν αποτελεσματικά, και διαλύονται ή καταντούν άχρηστα.

Για να αποκτήσωμε λοιπόν όλα αυτά που θα μας χαρίσουν την πολύτιμη ομόνοια, πρέπει να κάμωμε ένα κέντρο. Όχι σωματείο, ούτε σύνδεσμο, ούτε προέδρους, ούτε εκλογές, κι όλα αυτά τα πράγματα που για ανθρώπους σαν κι εμάς είναι πολύ δυσκολομεταχειρίστα. Ένα απλό εργατικό κέντρο, ένα σαλόνι το οποίο θα είναι η

λέσχη μας και σχολείο μας και αναγνωστήριό μας. Στο “Κέντρο μας” θα μαζευόμαστε όλοι μας, εργάτες κάθε ισναφιού, αποφεύγοντας κάθε άλλο κέντρον και ασχολίες που μας διαφθείρουν υλικώς και ηθικώς.

Εκεί θα συνηθίζουμε στην ομόνοια και στη λογική συζήτησι, παίρνοντας το αναψυχτικό μας, αντί να πηγαίνουμε στις ταβέρνες, εκεί θα μεταδίδουμε ο ένας στον άλλον το βάσανό μας και τον πόνο μας, εκεί θα συνδεθούμε, θα αδελφωθούμε και θα νοιώσουμε τη μεγάλη σημασία της αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας. Εκεί ακόμα θα διασκεδάζουμε τη δυστυχία μας και θα σκεπτόμαστε να βρούμε τα μέσα με τα οποία θα καλλιερέσουμε τη θέση μας.

Στο κέντρο μας θα συνηθίσουμε στην αγάπη και την ομόνοια, που θα μας χρησιμεύη σε κάθε στιγμή που θα θέλομε να υπερασπιστούμε τα δίκαια ολόκληρης της τάξης μας και ενός μονάχα ισναφιού που οπωσδήποτε πιέζεται και αδικείται. Χωρίς πολυτέλειες στη διοίκησι θα συντάζουμε ένα κανονισμό απλό, αλλά ιερό τον οποίο θα εφαρμόσουμε με ακρίβεια.

Το σπουδαιότερο όμως είναι ότι στο κέντρο μας θα φωτιστούμε με τακτική λαϊκή κοινωνική διδασκαλία. Σ’ αυτό θα μας βοηθήσουν άνθρωποι μορφωμένοι, μελετημένοι, φίλοι της τάξης μας και υπερασπισταί των δικαιωμάτων μας. Αυτοί θα μας διδάσκουν συχνά πράγματα ωφέλιμα και μορφωτικά. Με τα μαθήματα αυτά θα καταλάβουμε γιατί υποφέρουμε, και πώς θα διορθώσουμε την κατάστασί μας. Θα αισθανθούμε δε βαθιά την ιδέα, για την οποία θ’ αγωνιστούμε και μόνο άμα αισθανθούμε μέσα μας ριζωμένη την ιδέα τότε μόνο θα κατορθώσουμε να αγωνιστούμε με υπομονή, επιμονή και αυταπάρνησι. Τα μαθήματα δε θα είνε μόνο ωφέλιμα και μορφωτικά, αλλά και τερπνά και ευχάριστα. Θα ακούμε συχνά να απαγγέλλονται ωραία και σχετικά με την ιδέα και τον αγώνα μας διάφορα ποιήματα, σιγά-σιγά δε αργότερα θα προσπαθήσουμε και μικρό θέατρο να ιδρύσουμε στην αίθουσά μας, -όπως σ’ όλα τα εργατικά κέντρα γίνεται, και σ’ αυτή τη Βουλγαρία- στο οποίο θα παίζονται έργα που θα μας μορφώνουν, θα μας διδάσκουν, θα μας ευχαριστούν και θα μας ενθουσιάζουν.

Επίσης στο Κέντρο μας θα έχωμε και μικρό στην αρχή αναγνωστήριο, για να διαβάζουν, όσοι ξέρουν, ωραία βιβλία, που θα διδάσκουν, και θα μπαίνουν στο νόημα της ιδέας και του σκοπού του αγώνα μας.

Ένα τέτοιο Κέντρο, αντιλαμβάνεστε πόσα αποτελέσματα ωραία και σπουδαία θα επιφέρει. Γι’ αυτό νομίζομε, ότι όλοι οι φιλότιμοι εργάτες, όλοι όσοι έχουνε ανθρωπισμό και σκέπτονται για τον εαυτό τους και για την οικογένειά τους, και τα παιδιά τους, και για όλους τους αδελφούς τους, θα το υποστηρίζουν με ενθουσιασμό και ζήλο! Το ίδιο πρέπει να κάμουν και τα σωματεία των διαφόρων ισναφιών, γιατί όταν το Κέντρο υποστηριχτή όπως πρέπει, υλικώς και ηθικώς απ’ τους εργάτες όλους, γρήγορα θα αποκτήση ηθική και υλική δύναμι, τόση, ώστε, - όταν πια και η διδασκαλία κ.λπ. μας χαρίση κάποια μάρφωσι, ώστε να στερεωθή η ομόνοια, να κατορθωθή μια γενική και αληθινή συνένωσι των εργατικών τάξεων και μια σοβαρή εργασία για την προστασία των εργατών και τοπικώς,- με την ίδρυσι ταμείου περιθάλψεως και συντάξεως, ταμείου απεργιών, διαιτητικού συμβουλίου, το οποίο θα προσπαθή να λύη κάθε διαφορά μεταξύ εργατών και εργοδοτών, και

τόσων άλλων –και νομοθετικώς, το οποίο θα κατορθωθή με την υποβολή εις την Βουλήν προστατευτικών εργατικών νομοσχεδίων που για να ψηφιστούν χρειάζεται ένωσις και επιβολή.

Στο τέλος όταν το Κέντρο μάς διδάξη, μορφώση χαρακτήρας, διαπλάση ψυχάς, φωτίση πνεύματα και συνενώσει τους εργάτας εις ένα σώμα, θα είναι εύκολο πλέον να δημιουργήσωμε ένα εργατικό κόμμα ισχυρό το οποίο θα εργασθή για την αναστήλωσι της Σημαιίας των αρχών μας αποτελεσματικά.

Αυτό το σύστημα της εργασίας νομίζομε ότι με το Κέντρο μας θα το επιτύχωμε, όταν μάλιστα γενή το ίδιο και στις άλλες πόλεις της Ελλάδος.

Αδελφοί εργάτες!

Καθένας γνωρίζη καλά τον πόνο του, ώστε να αναγνωρίζη τη σημασία, τη σοβαρότητα και τα μεγάλα αποτελέσματα, που θα επιτύχωμε όταν με θέλησι εργασθώμεν για την ίδρυσιν του Εργατικού Κέντρου μας.

Αδελφοί εργάτες!

Ελάτε να εργασθώμε όλοι μαζί για το συμφέρο μας και σαν άνθρωποι που είμαστε για το συμφέρο των παιδιών μας και των συναδέλφων μας. “Καθένας για όλους και όλοι για τον καθένα” ας είνε το σύνθημά μας.

Αδελφοί εργάτες!

Ενωθήτε μαζί μας, γιατί όταν δεν ενωθήτε σημαίνει ότι είστε εχθροί της εργατικής τάξεως, της δύναμης που θα αποκτήση όταν θα είναι ενωμένη, εχθροί ακόμα του εαυτού σας, των οικογενειών σας, του μέλλοντος των παιδιών, εχθροί της Προόδου σας και της προόδου του Έθνους, εχθροί του Δικαίου και της Αλήθειας. Και Αλήθεια είναι αυτός ο Θεός. Άμα δεν ενωθήτε λοιπόν μαζί μας θα είσθε εχθροί και αυτού του θεού.

Οι αδελφοί σας

Ν. Μαρδέλης – Γ. Κόσσυβας (σιγαροποιοί) – Νικ. Παυλής (καπνοκόπτης) – Γ. Μούσιος (ράπτης) – Κ. Κοντορήγας (καραγωγεύς) – Ε. Καλύβας (καφεπώλης) – Π. Παπαθανασίου (κουρέυς), Φ. Άνινος (υποδηματοποιός), Α. Στράτος (τσαρουχοποιός), Θεο. Κανάς, Δ. Γκουταβάς (υφαντής), Ν. Τσαγκάλας (υπάλληλος παντοπωλείου), Β. Τιμπανούλης (πιλοποιός), Κων. Τζαμτζής (ελαιοχρωματιστής).

Όποιος θέλει να βοηθήσει το έργο μας και να συνεργασθή για το κοινό συμφέρο μας μπορεί από σήμερα να έλθει εις το Καφενεδάκι Βασ. Ιατρού ή εις το Καφενεδάκι ο “Εργάτης” Σ. Κουτσοβέλη, απέναντι του Ταχυδρομείου, κάθε μέρα 6-8 μ.μ., όπου θα μάθη κάθε λεπτομέρεια και θα μπορή να γραφή στον κατάλογο των συναγωνιστών. Την ερχομένη δε Παρασκευήν θα συνέλθωμεν όλοι σε ώρα και μέρος που θα κάμωμε γνωστό για να αποφασίσωμε την ίδρυσιν του “Κέντρου” μας και να ψηφίσωμε τον κανονισμό του.

Τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου έγιναν τα εγκαίνια του Εργατικού Κέντρου Βόλου και στην πανηγυρική τελετή παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των τοπικών πολιτικών, εκκλησιαστικών και επιχειρηματικών αρχών. Βέβαια, σχεδόν αμέσως άρχισαν και οι παρασκηνιακές ενέργειες των αρχών να ποδηγετήσουν το Εργατικό Κέντρο.

Η ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Βόλου αποτέλεσε σταθμό για το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα του «ελλαδικού» χώρου. Σε αυτό στεγάστηκαν οι δραστηριότητες των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών Ζάχου, Σαράτση, Δελμούζου και άλλων, οι οποίοι κατέλαβαν τις ηγετικές θέσεις του Κέντρου, αλλά και των αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών, οι οποίοι, πιστοί στις απόψεις τους, δεν επεδίωξαν να καταλάβουν ηγετικές θέσεις και αρκούσαν στην προπαγάνδα από τα κάτω.

Αμέσως άρχισαν οι διεκδικητικοί αγώνες. Στις 23 Φεβρουαρίου 1909 ξέσπασε απεργία των καπνεργατών, με αιτήματα όπως μείωση της δωδεκάωρης εργασίας και αύξηση μισθών. Μέσα σε μια βδομάδα, η απεργία αυτή πήρε δυναμική τροπή, με επιθέσεις σε καπναποθήκες, σπάσιμο τζαμιών, αποδοκιμασίες σε βάρος απεργοσπαστών, συγκρούσεις με τη χωροφυλακή και τραυματισμούς εργατών. Ακολούθησε κύμα συλλήψεων και τρομοκρατίας και η κατάσταση παρέμεινε οξυμένη για αρκετό διάστημα. Οι καπνεργάτες μετέβησαν τότε στην εκκλησία της Ανάληψης, η οποία αποτέλεσε το ορμητήριό τους και όπου έγινε μια συνέλευση, στην οποία επελέγη ως πρόεδρος της απεργιακής επιτροπής ο αναρχικός Γ. Αλεξανδράκης. Ο Γ. Αλεξανδράκης άρχισε να εκπροσωπεί τους καπνεργάτες σε διάφορες συσκέψεις προέδρων ή εκπροσώπων συντεχνιών και σωματείων για την πορεία της απεργίας. Ορισμένοι δυσφόρησαν με την παρουσία του, αλλά οι καπνεργάτες αρνήθηκαν να τον ανακαλέσουν και έτσι ο Γ. Αλεξανδράκης παρέμεινε ο φυσικός ηγέτης των εργατών. Τα αιτήματα των καπνεργατών έγιναν δεκτά στις 4 Μαρτίου, αλλά το βράδυ της ίδιας ημέρας ο Αλεξανδράκης συνελήφθη, κρατήθηκε στο αστυνομικό τμήμα ως ηθικός αυτουργός των συγκρούσεων και οδηγήθηκε στις φυλακές Τρικάλων. Αποφυλακίστηκε, όμως, στις 27 Μαρτίου, μαζί με δύο άλλους συγκατηγορούμενούς του καπνεργάτες, μετά από πρόταση του εισαγγελέα και παρέμεινε ελεύθερος μέχρι τη δίκη του.

Στις 6 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου, επανεκδόθηκε ο *Εργάτης*, του οποίου η έκδοση είχε διακοπεί για κάποιο διάστημα, και από το 31ο τεύχος του αποτελούσε πλέον το εκφραστικό όργανο του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Οι αναρχικοί συνέχισαν να συνεργάζονται με την εφημερίδα.

Για τον Φραντσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια

Στο διάστημα ανάμεσα στην έκδοση του 33ου (27 Σεπτεμβρίου 1909) και του 34ου τεύχους (4 Οκτωβρίου 1909) εκτελέστηκε στην Ισπανία ο αναρχικός παιδαγωγός, Φραντσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια. Στο 34ο τεύχος του *Εργάτη* δημοσιεύθηκαν ανάμεσα στα άλλα και τα ακόλουθα:

Το βασιλικό χέρι του Αλφόνσου εβάφη εις αίμα αθώου. Υπέγραψε την καταδίκη ενός θύματος της Αληθείας. Και ο ειρηνικός, ο μεγάλος φιλόσοφος, η σάλπιγξ της Αληθείας και του Ανθρωπισμού, ο σοσιαλιστής Φερρέρ, ύστερα από μίαν δίκην η οποία ενθυμίζει τους μαύρους χρόνους του παρελθόντος του ισπανικού κράτους, τους χρόνους της Ιεράς Εξετάσεως, εδολοφονήθη ως κακούργος, τουφεκισθείς.

Ταυτόχρονα, το Εργατικό Κέντρο ανάρτησε την εικόνα του στα γραφεία του, κρέμασε στους εξώστες μαύρες σημαίες και κήρυξε πενθήμερο πένθος. Στο 35^ο τεύχος του *Εργάτη* διαβάζουμε:

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

Μόλις ανηγγέλθη εις το “Κέντρον” ο άγριος και δολοφονικός τουφεκισμός του μεγάλου Ευαγγελιστού των Σοσιαλιστικών Ιδεών, απεφασίσθη να κηρυχθή πενθήμερον πένθος.

Η σημαία του “Κέντρου” ανηρτήθη εις τον εξώστην περιβεβλημένη μαύρον ύφασμα. (13305-1)

Η επιτροπή του “Εργάτου” αποφάσισε να εκδώση το σημερινόν φύλλον πένθιμον.

Σήμερον δε συνεδριάζουν τα μέλη ίνα απευθύνουν συλλυπητήριον τηλεγράφημα εις την κόρην του δολοφονηθέντος, της οποίας τα δάκρυα και αι παρεκκλήσεις δεν ίσχυσαν δια να μαλάξουν την θηριώδη καρδιάν του δολοφόνου βασιλέως, όστις ηρνήθη την χάριν ο απάνθρωπος.

Επίσης σκέψις γίνεται περί διοργανώσεως πολιτικού μνημοσύνου.

Πληροφορούμαστε, ακόμα, ότι και στη Θεσσαλονίκη έγιναν κινητοποιήσεις για την εκτέλεση του Φερρέρ:

ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟΝ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Και εις την Θεσσαλονίκην λοιπόν σήμερον διενεργείται διεθνές συλλαλητήριον υπέρ του σοσιαλιστού Φερρέρ.

Το συλλαλητήριον τούτο θα είναι κάτι πρωτοφανές υπό πάσαν άποψιν δια την πόλιν αυτήν.

Ξέρετε πού οφείλεται η πρωτοβουλία;

Εις τους Βουλγάρους!

Μάλιστα εις τους βαρβάρους όπως αρέσει να τους ονομάζουν οι ψευτοπατριώται.

Μάθετε λοιπόν ότι εις την Θεσσαλονίκην υφίσταται βουλγαρικός σοσιαλιστικός σύλλογος, ο οποίος εκδίδει και εφημερίδα την “Edinsdno” και ο οποίος έδρασε κατά τα τελευταία γεγονότα υπέρ των δικαίων και των... Ελλήνων! Ακόμη, διαμαρτυρηθείς πολλάκις και δια τας κατ’ αυτών αγριότητας των Τούρκων και των συμπατριωτών των ακόμη Βουλγάρων!

Αυτοί είναι οι βούλγαροι που προοδεύουν και αποκτούν την εκτίμησιν των ευρωπαϊκών κρατών.

Εις την Βουλγαρίαν επίσης η εξέγερσις υπέρ του Φερρέρ ήτο μεγάλη και επιβλητική. Υπάρχουν εκεί μεγάλα εργατικά κέντρα και συνδικάτα ανεγνωρισμένα υπό της “Διεθνούς Σοσιαλιστικής Ενώσεως”, υπάρχει οργανωμένον εργατικόν σοσιαλιστικόν κόμμα και σοσιαλισταί βουλευταί.

Και ημείς οι πολιτισμένοι (!) προσπαθούμε να τρεφώμεθα, δια να υπάρχωμεν, με την δόξαν των... προγόνων και των μακαρίτιδων Μαραθονομάχων και Σαλαμινομάχων!

(*Εργάτης*, τεύχος 36, 11 Οκτωβρίου 1909).

Η εφημερίδα συνέχισε τα δημοσιεύματα και τις ανταποκρίσεις για το ίδιο ζήτημα:

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΦΕΡΡΕΡ

Η πληθώρα ύλης του προηγούμενου φύλλου, παρημποδισε την δημοσίευσιν των αποφάσεων, τας οποίας έλαβε το “Εργατικόν Κέντρον” εις έκτακτον συνεδρίασιν, μόλις ανηγγέθη η άτιμος δολοφονία του Φερρέρ.

Εδημοσιεύθη εις τας εγχωρίας και Αθηναϊκάς εφημερίδας έντονον ψήφισμα δια του οποίου οι εργάται του Βόλου διαμαρτυρήθησαν, εκφράσαντες την αγανάκτησίν των και τον αποτροπιασμόν των κατά της Κυβερνήσεως και του βασιλέως της Ισπανίας διά τον στραγγαλισμόν της ελευθερίας της σκέψεως δια της δολοφονίας του Φερρέρ.

Ετάχθη πενθήμερον πένθος.

Εξεδόθη πένθιμος ο “Εργάτης”.

Υπεβλήθη αίτησις εις το Δημ. Συμβούλιον όπως εις μίαν των οδών της πόλεως δοθή το όνομα του δολοφονηθέντος μάρτυρος της Αληθείας.

Ανετέθη εις την διοικητικήν επιτροπήν η διοργάνωσις πολιτικού μνημοσύνου και απεστάλη εκ μέρους των εργατικών τάξεων του Βόλου σχετικόν τηλεγράφημα εις τας παγκοσμίους σοσιαλιστικάς εφημερίδας, “Ανθρωπότητα” των Παρισίων και “Εμπρός” του Βερολίνου.

Κατά την διάρκειαν του πενθήμερου πένθους, διεκοσμήθη ο εξώστης του Καταστήματος του “Κέντρον” πενθίμως και ανεπετάσθη η ερυθρά σημαία περιβλημένη μέλαν ύφασμα...

(Εργάτης, τεύχος 37, 18 Οκτωβρίου 1909).

ΦΩΝΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΦΕΡΡΕΡ

ΚΑΪΡΟΝ, 5 Οκτωβρίου 1909. (Του τακτικού ανταποκριτού μας).

- Χθες τη πρωτοβουλία του “Διεθνούς συλλόγου εργατών και υπαλλήλων” συνεκροτήθη πολυπληθής διαδήλωσις κατά της καταδίκης και θανατώσεως του Φραγκίσκου Φερρέρ.

Οι διαδηλωταί εγκαίρως προσκληθένετες δια καταλλήλων προγραμμάτων, συνηθροίσθησαν εις την αίθουσαν του “Κλουπ Αρμονία”, όπου πολλοί ρήτορες εξεφώνησαν λόγους εις Ιταλικήν, Γαλλικήν, Ελληνικήν, και Ρωσικήν γλώσσαν.

Κατόπιν οι διαδηλωταί, φέροντες την “κόκκινην” σημαίαν του συλλόγου, διηυθύνθησαν εις το Ισπανικόν Προξενείον, προ του οποίου προέβησαν εις αποδοκιμασίας καθώς οι προ του Ρωσικού και της Ιταλικής Εκκλησίας Άγιος Ιωσήφ, κραυγάζοντες:

- Κάτω οι δολοφόνοι!

- Κάτω ο Αλφόνσος.

- Κάτω ο Τσάρος

- Κάτω ο Πάπας.

Επειτα έφθασαν προ του Γαλλικού προξενείου, όπου ήρχισαν ζητωκραυγάζοντες υπέρ του Γαλλικού λαού, του εις τοσαύτας θυσίας υποβαλλομένου, χάριν της απελευθερώσεως των εργατών.

(Εργάτης, τεύχος 38, 23 Οκτωβρίου 1909).

Στο μεταξύ, εκείνη την εποχή, εξαιτίας των άσχημων συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, καθώς και της έλλειψης κατάλληλης και επαρκούς ιατρικής περίθαλψης, η φυματίωση και άλλες παρεμφερείς αρρώστιες έκαναν θραύση ανάμεσα στους καπνεργάτες. Ένας από αυτούς που είχαν προσβληθεί από φυματίωση ήταν και ο Γεώργιος Κόσσυβας, ο οποίος είχε πάει για θεραπεία στη Μακρυνίτσα Πηλίου. Ο Γεώργιος Κόσσυβας εκείνες τις ημέρες έστειλε μια επιστολή στην εφημερίδα *Θεσσαλία* της 6ης Αυγούστου 1909, απαντώντας σε επιστολή κάποιου αγνώστου στην εφημερίδα *Πανθεσσαλική*, ο οποίος είχε υπογράψει με το όνομά του (του Γ. Κόσσυβα) και στην οποία έκανε λόγο ότι από το Εργατικό Κέντρο δημιουργείται Ιερός Λόχος και άλλα. Η επιστολή του Γ. Κόσσυβα έχει ως εξής:

Κατά του θραυστάτου πλαστογράφου, ο οποίος χθες εις δήλωσιν δημοσιευθείσαν εις την Πανθεσσαλικήν (ενώ εγώ ευρίσκομαι εις Μακρυνίτσαν χάριν της υγείας μου), επλαστογράφησε την υπογραφήν μου, επίτηδες κατερχόμενος αύριον επιδίδω μήνυσιν - θύμα της κοινωνικής αβελτηρίας και ζωντανόν παράδειγμα της εγκληματικής αφροντιστίας και απονιάς την οποίαν δεικνύει η Πολιτεία προς τον εργάτην, ως καταστρέψας την υγείαν μου εις την τρώγλην του καπνεργοστασίου - ήμην, είμαι και θα είμαι πιστόν μέλος του Εργατικού Κέντρου και θα αγωνισθώ μέχρι τελευταίας μου πνοής υπό την ιεράν σημαίαν του.

Εκείνοι δε οι οποίοι εφαντάσθησαν ότι με τας δοξομανίας τους, τον τυφλόν εγωισμόν τους, με συκοφαντίας ύπουλους, δολοπλοκίας και πλαστογραφίας θα κατορθώσουν να διασαλεύσουν τα θεμέλια του λατρευτού μας Κέντρου, ας μάθουν ότι θα εύρωσι απράντακτον οχύρωμά του τα πονεμένα μου στήθη και τα στήθη όλων των τιμίων εργατών οι οποίοι θα αμυνθώμεν κατά πάσης δολίας ή ατίμου επιθέσεως οιουδήποτε επιδρομέως. Ιερόν μου Λόχον έχω το Εργατικό Κέντρο μας, ουδέποτε δε με επέρασε από το νου να εγγραφώ εις τον σαπουνόφουσκο Ιερό Λόχο της Πανθεσσαλικής. Γ. Κόσσυβας σιγαροποιός.

Ταυτόχρονα, άρχισαν οι επιθέσεις από την πλευρά του μητροπολίτη Δημητριάδος εναντίον του Εργατικού Κέντρου, του Παρθεναγωγείου (για το οποίο θα μιλήσουμε αργότερα), των αναρχικών και του δημοτικισμού. Στο μεταξύ, οι μεταρρυθμιστές σοσιαλιστές είχαν αναπτύξει σχέσεις με τον Πλάτωνα Δρακούλη και τον κάλεσαν στο Βόλο να δώσει διαλέξεις. Όμως, η εσωτερική κρίση που υπέβασκε στο Εργατικό Κέντρο γενικεύτηκε, καθώς -με αφορμή την έντονη αθεϊστική προπαγάνδα των αναρχικών- ο Κ. Ζάχος και άλλοι μεταρρυθμιστές σοσιαλιστές ζήτησαν στις 10 Απριλίου 1910 να θεσπιστεί μια καταστατική διάταξη, σύμφωνα με την οποία να απαγορεύονται οι θρησκευτικές συζητήσεις μέσα στο Εργατικό Κέντρο.

Οι αναρχικοί τότε αντέδρασαν έντονα, λέγοντας στον Κ. Ζάχο ότι πάτησε την πεπονόφλουδα που τού έστρωσε το κράτος και οι υπηρέτες του, ώστε να συστηματικοποιηθούν οι διώξεις εναντίον του Κέντρου. Αν και αρκετοί πήραν το μέρος του Ζάχου, οι αναρχικοί συνέχισαν να αντιδρούν και η κατάσταση αυτή προχώρησε σε σημείο που οι αναρχικοί, με πρωτοβουλία των Κόσσυβα και Κατσιρέλου, ζήτησαν να αποσαφηνιστεί εγγράφως το αληθινό πρόγραμμα και η προοπτική του Εργατικού Κέντρου και να διακηρυχθεί ανοιχτά και δημόσια ο ταξικός του χαρακτήρας. Πρότειναν ακόμα να τροποποιηθεί το Καταστατικό και να προσλάβει περισσότερο ταξικό προσανατολισμό, με κύρια στοιχεία την αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια. Η ομάδα του Ζάχου -που ήταν και η ηγεσία του Κέντρου- δεν έκανε δεκτά τα αιτήματα και τις προτάσεις των αναρχικών. Αυτό, όμως, προκάλεσε εντονότερες αντιδράσεις από πλευράς των αναρχικών. Ο Ζάχος παραιτήθηκε από την ηγεσία και το Κέντρο ανέστειλε τις δραστηριότητές του.

Απεργίες καπνεργατών

Τον Ιανουάριο του 1911, οι αναρχοσυνδικαλιστές οργάνωσαν μια ακόμα απεργία των καπνεργατών μέσω της Καπνεργατικής Ένωσης, η οποία είχε περίπου 3.000 μέλη και ελεγχόταν άμεσα από αυτούς. Τα αιτήματα της απεργίας αυτής ήταν μείωση του ωραρίου εργασίας, καλύτερευση των συνθηκών εργασίας, και άλλα. Η απεργία ξεκίνησε από πέντε αποθήκες και γρήγορα επεκτάθηκε και στις υπόλοιπες. Κράτησε 18 μέρες και, τελικά, τα αιτήματα έγιναν δεκτά στο μεγαλύτερο μέρος τους.

Στις 8 Φεβρουαρίου 1911 πραγματοποιήθηκε νέα καπνεργατική απεργία. Τα Εργατικά Κέντρα Βόλου, Αλμυρού και Λάρισας (τα δύο τελευταία ιδρύθηκαν μετά από το Εργατικό Κέντρο Βόλου και υπό την επιρροή του) οργάνωσαν εκδηλώσεις συμπαραστάσης. Οι καπνεργάτες της Λάρισας και του Αγρινίου απήγγησαν και αυτοί σε ένδειξη αλληλεγγύης στους απεργούς του Βόλου. Αργότερα, στην απεργία προσχώρησαν και οι καπνεργάτες της Καρδίτσας. Στο Βόλο, το προεδρείο της απεργιακής επιτροπής αποτελούνταν αποκλειστικά από αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές (Αλεξανδράκης, Κόσσυβας, Χειρογιώργος, Σούλιος, Σίσκος και Κοντοβράκης), οι οποίοι παρότρυναν τους απεργούς και το λαό να ξεχυθούν στους δρόμους, να επιτεθούν στα κρατικά κτίρια και σύμβολα και να εντείνουν τον απεργιακό τους αγώνα. Παρ' ότι, όμως, η απεργία κράτησε ένα μήνα, αυτή τη φορά τα αιτήματα των απεργών δεν έγιναν δεκτά, αφού η τότε κυβέρνηση Βενιζέλου είχε αποφασίσει να θέσει τέρμα στη δραστηριότητα τόσο του Εργατικού Κέντρου Βόλου και του Παρθηναγωγείου, όσο και των αναρχικών. Εγκαινιάστηκε έτσι μια περίοδος άγριων διώξεων και τρομοκρατίας, όχι μόνο στο Βόλο, αλλά σε ολόκληρη τη χώρα.

Επιθέσεις κατά του Εργατικού Κέντρου και του Παρθηναγωγείου

Ο πόλεμος κατά του Εργατικού Κέντρου και του Παρθεναγωγείου έφθασε στο αποκορύφωμά του όταν ο αντιδραστικός δημοσιογράφος του Βόλου Δημοσθένης Κούρτοβικ, μέσα από την εφημερίδα του *Κήρυξ*, εξαπέλυε συνεχείς ανηλεείς επιθέσεις και ύβρεις. Στις 10 Φεβρουαρίου 1911, ο μητροπολίτης της περιοχής επισκέφθηκε το Παρθεναγωγείο και είχε κάποιο επεισόδιο με την καθηγήτρια Χριστάκου, επειδή όταν μπήκε στην τάξη οι μαθήτριες δεν σηκώθηκαν όρθιες. Στις 2 Μαρτίου 1911, «αγανακτισμένοι» πολίτες, παρακινούμενοι από το Δ. Κούρτοβικ και το μητροπολίτη, πραγματοποίησαν συλλαλητήριο εναντίον του Παρθεναγωγείου και επιτέθηκαν στο γιατρό Ντινόπουλο, καθώς και σε κάποιο συντάκτη της εφημερίδας *Θεσσαλία* επειδή ήταν δημοτικιστές.

Επίθεση δέχθηκαν και ο Κώστας Ζάχος, ο δημοσιογράφος Τάκης Οικονομάκης, αλλά και ο Γεώργιος Κόσσυβας. Μερικοί κινήθηκαν εναντίον του κτιρίου του Παρθεναγωγείου και του σπιτιού του Δελμούζου, απειλώντας να τα κάψουν, αλλά αυτά φρουρούνταν. Η αντίδραση είχε ήδη καταφέρει καιρία κτυπήματα στο Παρθεναγωγείο και στους δημοτικιστές. Την ίδια ημέρα, το δημοτικό συμβούλιο Βόλου αποφάσισε την οριστική κατάργηση του Παρθεναγωγείου. Μειοψήφησαν τέσσερις δημοτικοί σύμβουλοι, οι Α. Κουτσαγγέλης, Ζ. Παρθένης, Α. Παπαγεωργιάδης και ο Δημήτρης Σαράτσης, ο οποίος και παραιτήθηκε σε ένδειξη διαμαρτυρίας.

Στο μεταξύ, η Εργατική Πρωτομαγιά αυτή τη χρονιά, γιορτάστηκε στο Βόλο με τη διοργάνωση ενός είδους συνεδρίου, στο οποίο μίλησαν ο Κ. Ζάχος, ο Ασπιώτης και ο αναρχίζων Δημοσθένης Μπιτσάνης, από τη Λάρισα.

Από το τεύχος 68, που κυκλοφόρησε στις 22 Ιουνίου 1911, επανεκδόθηκε ο *Εργάτης*, αλλά ως *Εργάτης-Γεωργός*, με τον υπότιτλο «Εφημερίς σοσιαλιστική και δισεβδομαδιαία» και ως όργανο των Εργατικών Κέντρων Βόλου και Λάρισας. Ταυτόχρονα, το Εργατικό Κέντρο μήνυσε τον Δ. Κούρτοβικ, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα, ενώ είχαν ήδη τερματιστεί οι ανακρίσεις για το Παρθεναγωγείο και η όλη υπόθεση, με το γενικό τίτλο «Αθεϊκά», διαβιβάστηκε στην Εισαγγελία Εφετών. Έγραφε τότε ο Σπύρος Μελάς, ανάμεσα στα άλλα, στην εφημερίδα *Χρόνος* της Αθήνας:

Γεγονότα περίεργα κύριοι: Πυρετώδεις ανακρίσεις γίνονται εις τον Βόλον εναντίον μερικών εργατών, οι οποίοι, ως λέγουν, είνε ύποπτοι αθεΐας. Εξ άλλου η Επισκοπή της ίδιας πόλεως δι' εγγράφου της γνωστοποιεί ότι τα εκεί εργατικά Σωματεία δικαιούνται να τύχουν της ευλογίας της Εκκλησίας εάν πρεσβεύουν ότι αι αρχαί του σοσιαλισμού δεν συγκρούονται προς τα διδάγματα του Ευαγγελίου. Εν πρώτοις, λοιπόν, λαμβάνω την τόλμην να κάμω την παρατήρησιν ότι με κανενός είδους ανάκρισιν δεν είνε δυνατόν να εξακριβωθή αν ο τάδε ή ο δείνα είνε άθεος, εφόσον αυτός δεν το εκήρυξεν εις σύγγραμμα, φυλλάδιον, εφημερίδα, έντυπον οιονδήποτε ή δημοσίαν συνάθροισιν.

Άλλως τε γνωρίζω πολύ καλά ότι κανείς εργάτης εις τον Βόλον δεν φημίζεται ως σπουδαίος συγγραφεύς ή διάσημος ρήτωρ, δυνάμενος να κλονίση την πίστιν του πλησίον του. Η μικρά εφημερίς, την οποίαν εκδίδει το εκεί Εργατικόν Κέντρον, υποστηρίζει απλώς τα συμφέροντα της τάξεώς των, και είθε το ίδιο να έκαμαν και

αι άλλαι τάξεις της κοινωνίας, η κάθε μία χωριστά, διότι τότε ο Τύπος θα ήτο ασυγκρίτως καλλίτερος.

Εις την εφημερίδαν εκείνην δεν εδημοσιεύθη ποτέ άρθρον ή μελέτη αρνητική απλώς ή προσβλητική του θείου. Και κανείς εργάτης εις τον Βόλον ή αλλού εκήρυξεν δημοσία την αθεϊαν.

(Το παραπάνω άρθρο αναδημοσιεύτηκε και από την εφημερίδα *Εργάτης-Γεωργός* του Βόλου, με τον τίτλο «ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ. ΑΘΕΟΙ», στο τεύχος 81, 10 Αυγούστου 1911)

Και ενώ ο Κούρτοβικ συνέχιζε τις επιθέσεις του και οι εισαγγελείς μελετούσαν την υπόθεση, ο Γεώργιος Κόσσυβας έστειλε επιστολή στον *Εργάτη-Γεωργό* (10 Αυγούστου 1911) στην οποία έκανε λόγο για την μπροσούρα του Γιώργου Τελεμίτη «Κάτω τα είδωλα», στέλνοντας, μάλιστα, για δημοσίευση και δύο άρθρα από την μπροσούρα αυτή. Η εφημερίδα τα δημοσίευσε, με τη σημείωση, όμως, ότι δεν συμφωνούσε με το περιεχόμενο. Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύθηκε ένα ακόμα άρθρο του Γ. Κόσσυβα για τη ζωή και το έργο του Μιχαήλ Μπακούνιν, στο τέλος του οποίου υπήρχε, επίσης, σημείωση της σύνταξης της εφημερίδας, με την υπόδειξη ότι πρέπει να γίνεται διαχωρισμός των σοσιαλιστικών από τις αναρχικές ιδέες (!). Η επιστολή του Γεωργίου Κόσσυβα και η απάντηση-σχόλιο της σύνταξης της εφημερίδας είχαν ως εξής:

Αγαπητέ “Εργάτη”. Σας στέλνω σήμερα δύο άρθρα “Παγκόσμιος Οδύνη” και “Γη και Ελευθερία”. Είναι και τα δύο από το πολυθρύλητο φυλλάδιο “Κάτω τα Είδωλα” δια το οποίον έγινε τόσος λόγος και το οποίο έχει εκδώσει στην Αίγυπτο κάποιος Γ. Τελεμίτης. Είνε αλήθεια ότι το βιβλίο αυτό περιέχει και πράγματα και ιδέες πρόωρες και ακατάληπτες για τους Έλληνες εργάτες που είναι δυστυχώς αμόρφωτοι ακόμα και πνιγμένοι σε φανατισμούς και προλήψεις. Σ’ αυτούς αληθινά τέτοια βιβλία και ακατάληπτα και ανωφελή είνε.

Εν τούτοις ελπίζω ότι θα φιλοξενήσετε στην εφημερίδα σας τα δύο αυτά άρθρα πρώτα γιατί ο “Εργάτης-Γεωργός” διαβάζεται από μορφωμένους ως επί το πλείστον εργάτας ώστε να μην υπάρχει φόβος να παρερμηνευθούν και να παρεξηγηθούν και δεύτερο γιατί μ’ αυτά κυρίως τα άρθρα ησχολήθη ο λιβελογράφος Ιωαννίδης ο Κουρτοβίκιος δημοσιεύων κομματιαστά όσα τον συνέφεραν με σατανική προσπάθεια να τα διαστρεβλώση ώστε να μη φαίνεται το γενικό και αληθινό πνεύμα του συγγραφέως ο οποίος εις αυτά τουλάχιστο τα άρθρα λέγει τρανές αλήθειες (κατ’ εμέ) τας οποίας γράφει διότι είνε πεποιθήσεις και ιδεώδη του χωρίς να πληρώνεται γι’ αυτό ούτε να πουλάη τη συνείδησί του χάρι του Μαμμωνά, όπως κάμνει ο... προστάτης του θεού Κουρτοβίκιος.

Πρέπει άλλως τε σιγά σιγά να νοιώση ο κόσμος ότι αναρχισμός δε θα πει μπόμπα και δυναμίτις, αλλ’ ότι είνε σύστημα φιλοσοφικό με ορισμένας αρχάς που συζητούνται σοβαρά και από σοβαρά πνεύματα σ’ όλα τα άλλα κράτη.

Σημ. “Ε-Γ” Συμφώνως προς την αρχήν που εξ αρχής ελάβαμεν, δημοσιεύομεν τα δυο ρηθέντα άρθρα διότι ο “Εργάτης-Γεωργός” αποτελεί και ελεύθερον δημοσιογραφικόν βήμα δημοσιεύων και άρθρα με των οποίων το περιεχόμενον δεν

συμφωνεί πολλάκις. Λαμβάνοντας εν τούτοις αφορμήν από την επιστολήν του αποστολέως, εν σχέσει προς όσα γράφει δια το φυλλάδιον “Κάτω τα είδωλα” και τον αναρχισμόν, σημειούμεν, ότι καθ’ ημάς το ρηθέν φυλλάδιον περιέχει μεν και αληθείας, αλλά συγχρόνως εκθέτει και ιδέας τελείως παρακεκινδυνευμένας εις άλλα μάλιστα άρθρα του, όλως διόλου δε αστηρίκτους επιστημονικάς και ουτοπιστικάς. Προκειμένου λοιπόν περί εργατών οι οποίοι δεν έχουν ακόμη αντίληψιν του ανθρωπισμού των και των στοιχειωδεστάτων κοινωνιστικών αρχών, προκειμένου ακόμη περί πεπαιδευμένων αλλ’ αζέστων κοινωνιολογικώς και αμορφώτων, τοιαύται ιδέαι όχι μόνον “ακατάληπται και πρόωροι και ανωφελείς” είναι, όπως λέγει ο επιστολογράφος, αλλά και επιβλαβέσταται και εις αυτούς και εις τον αγώνα τον σοσιαλιστικόν του οποίου ημείς ετάχθημεν στρατιώται, καθιστάμεναι πηγαί ακένωτοι συκοφαντιών και παρερμηνειών υστεροβούλων και ανυστεροβούλων κατά του ιδικού μας σοσιαλιστικού αγώνος, όχι μόνον εκ μέρους των εχθρών των υπούλων και δολίων, αλλά και εκ μέρους ειλικρινών τινών χαρακτήρων αλλ’ αδαών εις τα ζητήματα ταύτα, αμορφώτων ή φανατικών.

Επίσης η εφημερίς μας σεβομένη τας αρχάς του φιλοσοφικού αναρχισμού, όπως πάσαν άλλην αρχήν, δεν έπεται ότι συμφωνεί προς αυτάς. Τουναντίον δεν αποδέχεται ποσώς αυτάς όχι διότι θεωρεί αυτάς επικινδύνους ή ανηθικούς κ.λπ. αλλά διότι ευρίσκει ότι δι’ αυτάς η επιστήμη δεν οικοδόμησε ακόμη βάσιν ουδέ θεμέλιον. Τας εξηγήσεις ταύτας δίδουσα η εφημερίς μας εθεώρησεν αυτάς αναγκαίας και δια το μέλλον.

Και ακολουθεί στο ίδιο τεύχος η δημοσίευση των κεφαλαίων του «Κάτω τα Είδωλα», «Παγκόσμιος Οδύνη» και «Γη και Ελευθερία».

Τα Εργατικά Κέντρα Βόλου και Λάρισας, διαλύθηκαν, τελικά, μεταξύ τέλους του 1911 και αρχών του 1912.

Οι αναρχικοί και αναρχοσυνδικαλιστές του Βόλου

Επανερχόμενοι στους αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές του Βόλου, να επαναλάβουμε ότι, πιστοί στις ιδέες τους, δεν ανέλαβαν ποτέ ηγετικές θέσεις στο Εργατικό Κέντρο Βόλου, γιατί αυτό αποτελούσε ένα από τα μέσα της δράσης τους, όπως έλεγαν και οι ίδιοι. Η συνύπαρξή τους με τους σοσιαλιστές δεν τους εμπόδισε να αναπτύξουν ξεχωριστή δραστηριότητα και προπαγάνδα. Στην πραγματικότητα, οι αναρχικοί είχαν ελάχιστη επαφή και συνεργασία με την ομάδα του Ζάχου, παρά τη συνύπαρξή τους στο Εργατικό Κέντρο.

Ο Αλεξανδράκης, ο Κόσσυβας, ο Κατσιρέλος και άλλοι, προσπάθησαν να αποτρέψουν τους εργάτες από το να δεχθούν τις μεταρρυθμιστικές απόψεις του Ζάχου και των άλλων σοσιαλιστών, προτρέποντάς τους διαρκώς σε άγριες απεργίες και μαχητικές διαδηλώσεις. Ακόμα, οι περισσότεροι εναντιώθηκαν στους Βαλκανικούς Πολέμους, πριν ακόμα αυτοί ξεσπάσουν, καθώς και στην ιδέα της πατρίδας, προβάλλοντας πάντα ιστορικά και κοινωνικά παραδείγματα. *Πηγαίνουμε στο στρατό μόνο*

και μόνο για να φυλάμε και να πολεμάμε για τα κτήματα των πλουσίων, έλεγαν. Υπήρξαν και αναρχικοί, όμως, όπως οι Χειρογιώργος και Νικολαΐδης, οι οποίοι αναγκάστηκαν να πάρουν μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους ως στρατιώτες, και ίσως να σκοτώθηκαν στο μέτωπο γιατί τα ίχνη τους χάθηκαν μετά το τέλος των πολέμων. Οι αναρχικοί προπαγάνδιζαν, επίσης, την άμεση εναντίωση στις εθνικοαπελευθερωτικές ψυχώσεις και στις επετείους της 25ης Μαρτίου διοργάνωναν διαδηλώσεις με μαύρες και κόκκινες σημαίες και αντιπολεμικά συνθήματα.

Η κύρια δράση τους, ωστόσο, εκτυλίχθηκε και συστηματοποιήθηκε στα καπνεργοστάσια, αλλά και στα καφενεία και, κυρίως, στο καφενείο «Κόκκινος Σκούφος», στο οποίο σύχναζαν οι περισσότεροι. Προωθούσαν απόψεις των Μ. Μπακούνιν και Π. Κροπότκιν. Τους αρκούσαν οι άγριες απεργίες και η μετωπική αντιπαράθεση με τις τοπικές δυνάμεις του κεφαλαίου και του κράτους, ενώ οι σοσιαλιστές ασχολούνταν με την οργάνωση διαλέξεων, στις οποίες οι αναρχικοί έπαιρναν μέρος μόνο ως ακροατές. Διένειμαν μπροσούρες όπως η «Κάτω τα είδωλα» και άλλες που τους στέλνονταν από την Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Τον ρόλο του συνδέσμου είχε αναλάβει ο περιοδεύων Κλεάνθης Νικολαΐδης. Αλληλογραφούσαν με αναρχικές ομάδες του εξωτερικού και παρελάμβαναν τα έντυπά τους. Λέγεται, επίσης, ότι ο Καρασεΐνης είχε πάει στην Καβάλα και είχε έρθει σε επαφή με αναρχικούς της πόλης, για τους οποίους, όμως, δεν αναφέρεται λέξη από τους ιστορικούς και έτσι δεν υπάρχει καμία διαθέσιμη μαρτυρία για τη δράση τους.

Ο Γεώργιος Κόσσυβας

Σημαντική φυσιογνωμία ανάμεσα στους αναρχικούς ήταν ο Γεώργιος Κόσσυβας, ο οποίος ήταν τσιγαράς και επέστρεψε στο Βόλο το 1906 από την Αλεξάνδρεια, όπου είχε γίνει αναρχικός. Ήταν αυτοδίδακτος. Δεν είχε τελειώσει ούτε το δημοτικό σχολείο, αλλά διέθετε συγκροτημένη σκέψη και είχε αρκετές γνώσεις για φιλοσοφικά και κοινωνικά ζητήματα. Ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Έγραψε αρκετά άρθρα και σχόλια σε διάφορα έντυπα. Υποστήριζε, επίσης, τις απόψεις του Δαρβίνου για την καταγωγή του ανθρώπινου είδους.

Ο Γ. Κόσσυβας ήταν γνήσιος αγωνιστής και στη δίκη των «Αθεικών» ήταν ένας από τους κατηγορούμενους. Η πολυσέλιδη απολογία του, η οποία αποτέλεσε ύμνηση των αναρχικών ιδεών, έχει χαθεί. Στην απολογία του, εξηγούσε με ποια βιβλία και στάδια προβληματισμού έφτασε να γίνει αναρχικός, τη στιγμή που είχε μάθει τόσο λίγα γράμματα. Στα κείμενά του χρησιμοποιούσε πάντα με ευκολία αποσπάσματα των Μπακούνιν, Κροπότκιν και άλλων. Ήταν αρκετά ενημερωμένος και για τη λογοτεχνική κίνηση της εποχής του και ειδικά αυτής που είχε επαναστατικό χαρακτήρα και περιεχόμενο. Ο ίδιος, άλλωστε, έγραψε και επαναστατικά τραγούδια.

Το 1914 αποσύρθηκε στη Μακρυνίτσα του Πηλίου, εξαιτίας της βαριάς μορφής φυματίωσης από την οποία είχε προσβληθεί. Στο τέλος πικράθηκε με τη διάλυση των αναρχικών ομάδων στην Ελλάδα, και πριν πεθάνει (το Μάρτιο του 1919) άφησε μια μικρή περιουσία στο τότε νεοϊδρυθέν Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΕΚΕ -

κατόπιν ΚΚΕ), με την εντολή να χρησιμοποιηθεί για την ίδρυση Σοσιαλιστικού Εργατικού Κέντρου στο Βόλο. Ο τοπικός ιστορικός και λογοτέχνης Ηλίας Λεφούσης, γράφει ότι το 1917 έγινε μαρξιστής και ότι πέθανε στα τέλη του 1918. Ο Δημήτρης Σαράτσης, με το ψευδώνυμο Κάλχας, έγραψε μια νεκρολογία για το Γεώργιο Κόσσυβα που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ταχυδρόμος* του Βόλου, στις 14 Μαρτίου 1919.

Στο Βόλο έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του και ο αναρχικός δημοσιογράφος και πρώην εκδότης των εφημερίδων *Φανός* της Πάτρας και *Εγχώριος Μηνύτωρ* της Αθήνας, Κωνσταντίνος Ηλιόπουλος. Ο Κ. Ηλιόπουλος, εγκαταστάθηκε στο Βόλο μάλλον στις αρχές του 1909 και μέχρι το θάνατό του, στο Πτωχοκομείο Βόλου το 1910, φαίνεται ότι αναμείχθηκε στη σοσιαλιστική και αναρχική κίνηση του Βόλου, γράφοντας αρκετά άρθρα στην εφημερίδα *Ο Εργάτης*, ενώ άλλα άρθρα του δημοσιεύτηκαν μετά θάνατο στην μετεξέλιξή της ως *Εργάτης-Γεωργός*. Άρθρα του Κων. Ηλιόπουλου παρατίθενται στο **Παράρτημα V**.

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913, τα ίχνη των περισσότερων αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών του Βόλου χάθηκαν. Ίσως κάποιοι μετανάστευσαν, είτε στο εξωτερικό, είτε στην Αθήνα, είτε σε άλλες πόλεις της χώρας. Κάποιοι, πάντως, προσχώρησαν σε πολιτικά κόμματα, ειδικά στο νεαρό ΣΕΚΕ, όπως ο Σίσκος, ο οποίος το 1923 ήταν υποψήφιος βουλευτής του κόμματος στη Μαγνησία. Οι Χειρογιώργος και Νικολαΐδης, πήραν, όπως είπαμε, μέρος στον πόλεμο και ίσως να σκοτώθηκαν. Άλλοι εγκαταστάθηκαν σε άλλες πόλεις, όπως ο Χαρίτος, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Αγρίνιο και έγινε ρεφορμιστής, αλλά επέστρεψε στο Βόλο το 1917 και έγινε πρόεδρος της Πανεργατικής Ένωσης Βόλου.

Το Εργατικό Κέντρο Λάρισας ιδρύθηκε το 1910. Οι πρώτοι που συμμετείχαν στην κίνηση αυτή ήταν μικροεπαγγελματίες, τεχνίτες και διανοούμενοι, των οποίων οι ιδεολογικές αντιλήψεις διέφεραν μεταξύ τους. Μερικοί ήταν θρησκόληπτοι, όπως ο Καθεκλάς. Άλλοι ήταν σοσιαλιστές, όπως ο δικηγόρος Ασπιώτης και ο δικολάβος Φλώρος, ενώ άλλοι είχαν αναρχικές απόψεις, όπως ο φοιτητής Δημοσθένης Μπιτσάνης, ο εργάτης Τσόκρης και ο Μιχαηλίδης. Το Εργατικό Κέντρο Λάρισας ήταν από την αρχή περισσότερο κάτω από την επιρροή των Βολιωτών, δηλαδή του Κ. Ζάχου και της ομάδας του.⁴

Η δράση του περιορίστηκε σε διαλέξεις και όχι στην οργάνωση των εργατών της πόλης και των αγώνων τους. Οι Ασπιώτης, Φλώρος, Μπιτσάνης, Τσόκρης και Μιχαηλίδης, εκτός των άλλων, συναντιόντουσαν σε ένα τουρκικό καφενείο σε μια άκρη της Λάρισας και εκεί συζητούσαν με τις ώρες για τον Δαρβίνο, τον Ζολά, τον Φερρέρ και άλλους. Κριτίκαραν, απέρριπταν και χλευάζαν κατεστημένους θεσμούς, αντιλήψεις και σύμβολα. Οι Μπιτσάνης, Τσόκρης και Μιχαηλίδης είχαν συγκροτήσει και μια χαλαρή

⁴ Μάλιστα, οι Βολιώτες συμμετείχαν ενεργά και με αρκετό ζήλο στην ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Λάρισας, ενώ όταν η εφημερίδα *Εργάτης* μετεξελίχθηκε σε *Εργάτης-Γεωργός* έγινε η εφημερίδα των Εργατικών Κέντρων Βόλου και Λάρισας. Γράφει ο *Εργάτης* (τεύχος 61, 8 Μαΐου 1910):

Ίδρυση Εργατικού Κέντρου στη Λάρισα - Ο Κόσσυβας με ένα του ποίημα σκορπίζει και πάλι ενθουσιασμό και συγκίνηση. Οι γεωργοί δακρύζουν. Ένας ζητωκραυγάζει ... της επαναστατικής σημαίας. Στην σελίδα 4, 2^η στήλη, αναφέρεται πάλι ο Κόσσυβας, του οποίου το όνομα φωνάζουν οι αγρότες για να ανέβει στο βήμα και να απαγγείλει κάποιο ποίημα, κάτι που γίνεται.

ομάδα 15 περίπου νεαρών, οι οποίοι, σε σύγκριση με τα τότε δεδομένα κοινωνικής συμπεριφοράς, ήταν αρκετά «προκλητικοί». Ήταν δημοτικιστές, χορτοφάγοι, αθεϊστές, ενάντιοι στην κατανάλωση αλκοόλ, ειρωνικοί και χλευαστικοί προς τους εκπροσώπους των αρχών. Μοίραζαν την μπροσούρα «Κάτω τα είδωλα», την «Κατήχηση των εργαζομένων» και άλλα φυλλάδια. Παρά το ότι το Εργατικό Κέντρο Λάρισας διαλύθηκε τον Ιούνιο του 1911 και η υπόθεση των «Αθεϊκών» παρέσυρε και αυτό, σύμφωνα με μερικούς ιστορικούς, η ομάδα αυτή συνέχισε τη δράση της για κάποιο χρονικό διάστημα, χωρίς, όμως, να υπάρχουν περαιτέρω διαθέσιμα στοιχεία.

Ο Δημοσθένης Μπιτσάνης γεννήθηκε το 1890 και εργάστηκε για ένα διάστημα στο Δήμο Λάρισας. Προσβλήθηκε από φυματίωση και μετέβη για ανάρρωση στα χωριά του Πηλίου. Το 1910 κατηγορήθηκε ότι στο παγκάρι της εκκλησίας του χωριού Μηλίνα Πηλίου, αντί για οβολό έριξε μια μούντζα. Ο τρόπος που μιλούσε, η συμπεριφορά του και γενικά η δράση του, δημιούργησαν διάφορες φήμες γύρω από το πρόσωπό του. Υπήρχαν φήμες, για παράδειγμα, ότι κατευθυνόταν από τη ρωσική προπαγάνδα και ότι πληρωνόταν με ρούβλια (!), κατηγορίες παρόμοιες με αυτές που εξαπέλυσε και ο Κούρτοβικ προς τους αναρχικούς και σοσιαλιστές του Βόλου. Ήταν και αυτός κατηγορούμενος στην υπόθεση των «Αθεϊκών». Στη δίκη υπερασπίστηκε με σθένος τις ιδέες του. Μετά τη δίκη, τύπωσε σε ένα φυλλάδιο την απολογία του, με τον τίτλο «Το φιλολογικό κέρδος της δίκης των Αθεϊκών». Ο Κορδάτος αναφέρει ότι μετέπειτα ο Μπιτσάνης έγινε βενιζελικός και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

Για τους Τσόκλη και Μιχαηλίδη δεν υπάρχουν διαθέσιμα ιστορικά στοιχεία.

Το Ανώτερο Παρθενγωγείο Βόλου

Όπως ειπώθηκε νωρίτερα, το κράτος, κυρίως μέσω του μητροπολίτη Δημητριάδος Γερμανού Μαυρομάτη και του δημοσιογράφου του Βόλου Δ. Κούρτοβικ, κατηγόρησε το έργο και τους πρωτεργάτες του Ανώτερου Παρθενγωγείου Βόλου ως αναρχικούς, άθεους και αντεθνικά στοιχεία, και μετά από ανακρίσεις και διώξεις παρέπεμψε σε δίκη τους πρωτεργάτες του εν λόγω εκπαιδευτηρίου αλλά και ορισμένους από τους αναρχικούς και σοσιαλιστές του Βόλου και της Λάρισας.

Το Ανώτερο Παρθενγωγείο Βόλου αποτέλεσε ιστορικό σταθμό στο κίνημα για προοδευτική, ακόμα και ελευθεριακή θα λέγαμε, εκπαίδευση στον τότε «ελλαδικό» χώρο, καθώς και προπύργιο του δημοτικισμού. Το Παρθενγωγείο ιδρύθηκε κατόπιν απόφασης του Δήμου Βόλου (τότε Δήμος Παγασών) στις 24 Σεπτεμβρίου 1908, και άρχισε να λειτουργεί στις 10 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου. Σε αυτό φοιτούσαν μόνο κορίτσια, κάτι το οποίο θεωρήθηκε πρωτοποριακό για την εποχή εκείνη, γιατί μόνο αγόρια, κατά πλειοψηφία, μπορούσαν τότε να πάνε σχολείο.

Διευθυντής ήταν ο δημοτικιστής και σοσιαλιστής Αλέξανδρος Δελμούζος, ενώ σ' αυτό δίδασκε και ήταν βασικό στέλεχος και ο -επίσης δημοτικιστής και σοσιαλιστής- γιατρός Δημήτρης Σαράτσης. Το πρόγραμμα του σχολείου ήταν προσαρμοσμένο στις τότε νέες θεωρίες και προοδευτικές απόψεις περί διδασκαλίας, και εκτός από Αρχαία και Νέα Ελληνικά, διδάσκονταν και δίνονταν έμφαση σε αυτό και μαθήματα Υγιεινής,

Νοσηλευτικής, Κηπευτικής, Μαγειρικής, Κοπτικής, Ραπτικής, Οικιακής Υγιεινής, αλλά και Γεωγραφίας, Μαθηματικών, Ιστορίας και άλλα. Επίσης, διδασκόταν και η Γαλλική γλώσσα. Εκτός των μαθημάτων της Γαλλικής και του Ευαγγελίου, τα υπόλοιπα μαθήματα διδάσκονταν χωρίς βιβλία. Κάθε μαθήτρια κρατούσε σημειώσεις και βάση αυτών γινόταν το μάθημα. Η βασικότερη, όμως, καινοτομία δεν βρισκόταν στα διδασκόμενα μαθήματα, αλλά στις μεθόδους διδασκαλίας, στην άμεση συμμετοχή των ίδιων των μαθητριών σε ίση συνεργασία με τον διδάσκοντα.

Παρ' ότι η λειτουργία του Παρθεναγωγείου κράτησε μέχρι τις 11 Μαρτίου 1911, η αντίδραση της Εκκλησίας, μερίδας του τοπικού Τύπου, του κράτους και των μηχανισμών του, άρχισε σχεδόν με την αρχή της λειτουργίας του και, τελικά, επιβλήθηκε η κατάργησή του, ενώ οι ιδρυτές και βασικοί συντελεστές του, μαζί με μερικούς σοσιαλιστές και αναρχικούς, παραπέμφθηκαν σε δίκη.

Η δίκη άρχισε στις 16 Απριλίου 1914 στο Δικαστήριο Εφετών Ναυπλίου, και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν: Χαρ. Νικητόπουλος πρόεδρος, Κυρ. Μωραΐτης, Νικ. Γρηγορογιάννης. Ι. Δεσποτόπουλος και Λεων. Λουκάκος εφέτες, Σ. Σωτηριάδης εισαγγελέας και Μουντζουρίδης γραμματέας. Οι κατηγορούμενοι ήταν οι Κ. Ζάχος, Σ. Ραφαήλ, Χ. Χαρίτου, Κ. Χειρογιώργος, Δ. Σαράτσης, Α. Δελμούζος, Ι. Ασπιώτης, Α. Φλώρος, Δ. Μπιτσάνης, Γ. Κόσσυβας, Ν. Κατσιρέλος και Κ. Σούλιος. Να πούμε ότι οι αναρχικοί κατηγορούμενοι ήταν οι Χειρογιώργος, Κόσσυβας, Κατσιρέλος και Σούλιος, οι τρεις τελευταίοι από τους οποίους δεν παραβρέθηκαν στη δίκη. Οι συνήγοροι των κατηγορουμένων ήταν οι Τριανταφυλλόπουλος, Γάτσος και Νάκος. Η δίκη διήρκεσε μέχρι τις 28 Απριλίου 1914. Στη δίκη, μετά από λυσσαλέες επιθέσεις μέσα από τις καταθέσεις τους, από τις οποίες πολλές ήταν κατασκευασμένες, οι μάρτυρες κατηγορίας, με προεξάρχοντες το μητροπολίτη Γερμανό και το δημοσιογράφο Κούρτοβικ, προσπάθησαν να πετύχουν την καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου σε βάρος των κατηγορουμένων. Οι μάρτυρες κατηγορίας και υπεράσπισης μαζί ήταν πάνω από εκατό. Τελικά, μετά από όλη τη διαδικασία, το δικαστήριο αποφάσισε πανηγυρικά την αθώωση των κατηγορούμενων από όλες τις κατηγορίες.

Το εξώφυλλο του Καταστατικού του Εργατικού Κέντρου Βόλου

ΕΡΓΑΤΗΣ-ΓΕΩΡΓΟΣ

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΚΑΘΕ ΠΕΜΠΤΗ ΚΑΙ ΣΑΒΒΑΤΟΝ

Τὸ εἶδος τῆς ἐφημερίδος αὐτῆς
ἔστιν ἡμερησίον
ἡ τιμὴ αὐτῆς ἑκατὸν δρακίμια
ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται
ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΒΟΥΡΓ ΚΑΙ ΔΑΡΙΔΕΗΣ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΤΙΣΤΩΝ ΤΑΚΩΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΒΗΜΑ
ΓΡΑΦΕΙΑ: Ὁδὸς Πικραμύνης, 2, Ἐκπαιδευτικὸν κτίριον

Ἡ ἐπιθετικὴ ἀποστολὴ αὐτῆς
ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς
ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται
ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

Ἡ ἐπιθετικὴ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς | Ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

Τὸ ΦΡΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΥΠΡΑ ΟΥΑΙ ΥΜΙΝ!...

Ἡ ἐπιθετικὴ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

οὐκ ἔστιν ἡμεῖς οἱ ἀδελφοί
ἐν τῇ ἐπιθετικῇ ἀποστολῇ αὐτῆς
ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

Ἡ ἐπιθετικὴ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐπιτελεῖται ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς

Ἡ ἐφημερίδα *Εργάτης - Γεωργός*

Από τη Δίκη των Αθείκων του Ναυπλίου. Όρθιοι οι κατηγορούμενοι και καθιστοί οι
συνήγοροί τους